

PLATFORMPRAKTIJKONTWIKKELING.NL
ONDERZOEK IN HET EDUCATIEVE DOMEIN

Een nieuwe meester of juf gevraagd (.... maar dan wel een goede)!

Henk van den Hurk, Thoni Houtveen
en Tamar Tas (2018)

Citeren als: Van den Hurk, H., Houtveen, T., & Tas, T. (2018). *Een nieuwe meester of juf gevraagd (.... maar dan wel een goede)! Over de kracht van observatie en data-gestuurde feedback in de opleiding van leraren..* Op: PlatformPraktijkontwikkeling.nl. Utrecht: WOSO

Een nieuwe meester of juf gevraagd (.... maar dan wel een goede)! ***Over de kracht van observatie en data-gestuurde feedback in de opleiding van leraren.***

Henk van den Hurk, Thoni Houtveen en Tamar Tas (Hogeschool Utrecht)

Een belangrijke voorwaarde voor succes van leraren is de kwaliteit van hun pedagogisch- en didactisch handelen. Voor het leer- en ontwikkelproces van leraren in hun (na)scholing, is het van belang dat er samenhang is tussen opleiding en beroepspraktijk. Een goede aansluiting van beroepspraktijk en opleidingspraktijk leidt tot een verbetering van de opleiding van leraren, en tot verbetering van de kwaliteit van opgeleide leraren. Belangrijke onderdelen in die afstemming tussen opleiding en beroepspraktijk zijn:

- ***verbinding tussen kennis en uitvoering in de praktijk***
- ***gestandaardiseerde lesobservaties***
- ***een cyclische ontwikkelingsgerichte feedback***
- ***verbinding van inzichten uit observaties met kennisaanbod in opleiding***
- ***actieve verwerking van resultaten door discussie tussen studenten onderling en met de docent.***
- ***eigenaarschap van studenten op hun ontwikkeling — o.a. door het vastleggen van de verbeterpunten in hun instructiegedrag waar zij aan willen gaan werken.***

➤ ***monitoring van voortgang van studenten door docenten, op een wijze die verbonden is met de toetsing in de opleiding.***

Uit de uitgevoerde onderzoeken blijkt dat studenten hun pedagogische- en didactische vaardigheden weten te verbeteren met behulp van het geschetste cyclische model van observaties en data-gestuurde feedback. Deze gedragsveranderingen worden bereikt in een relatief korte periode van slechts enkele weken. In dit artikel gaan we in op een werkwijze waarin deze uitgangspunten in de praktijk zijn gebracht.

Inleiding

Het beleid van de Nederlandse overheid is gericht op de inrichting van een kwalitatief hoogwaardig onderwijssysteem waarin alle leerlingen optimale kansen krijgen om zich voor te bereiden op hun toekomstig functioneren in de samenleving. Een dergelijk hoogwaardig onderwijssysteem staat of valt bij de kwaliteit van de leraar. Het gaat daarbij om leraren die in staat zijn om hun vak op professioneel doelmatige en verantwoorde wijze uit te oefenen. In dit opzicht is enige zorg gerechtvaardigd. Hoewel vrijwel alle leraren ‘startbekwaam’ beginnen aan hun professionele loopbaan, duurt het nog geruime tijd voordat zij zich de meer ingewikkelde leraarsvaardigheden hebben eigen gemaakt. Resultaten van cross-sectioneel onderzoek in verschillende Europese landen laat bijvoorbeeld zien dat het wel 15 tot 20 jaar duurt vooraleer leraren ingewikkelde vaardigheden beheersen als het aanpassen van hun instructie en verwerking aan de verschillen tussen de leerlingen in hun groep en het aanleren van leerstrategieën (Van de Grift, 2007; Van de Grift, van der Wal, & Torenbeek, 2011). Dit betekent dat er een forse inspanning wordt gevraagd om ervoor te zorgen dat er voldoende goed opgeleide leraren beschikbaar zijn. Daarnaast moet ervoor worden gezorgd dat ook aan zittende leraren een passende loopbaan-ondersteunende scholing of begeleiding wordt geboden.

Het opleiden en nascholen van leraren gebeurt in gezamenlijke verantwoordelijkheid van opleidingsinstituten en opleidingsscholen. Een belangrijke focus in die opleiding en nascholing is de kwaliteit van het pedagogisch- en didactisch handelen van (toekomstige) leraren. Op de opleiding krijgen studenten de nodige vakdidactische

kennis aangereikt (samengevat in diverse kennisbases), op de scholen leren studenten deze vakdidactische kennis toe te passen in de praktijk van het onderwijs. Voor het leer- en ontwikkelproces dat de betreffende studenten doormaken, is het van belang dat er een zeker congruentie bestaat tussen de leerervaringen die zij in beide situaties opdoen. Hiertoe moeten studenten enerzijds worden meegenomen in de op school gangbare afspraken en werkwijzen en anderzijds de mogelijkheid krijgen om voor de opleidingsschool innovatieve werkwijzen toe te passen.

In het recente verleden is veel geïnvesteerd in de samenwerking tussen opleidingsinstituten en opleidingsscholen. Desondanks is de afstemming tussen de ervaringen die studenten opdoen in beide situaties nog niet altijd optimaal. Een adequate voorbereiding van nieuwe leraren op hun toekomstige beroep vraagt om een duidelijke afstemming en stroomlijning van de activiteiten van opleidingsinstituten en opleidingsscholen. Uitgangspunt hierbij is dat het curriculum van de opleiding is gebaseerd op de beschikbare kennis over effectief pedagogisch- en didactisch handelen van leraren. Optimale leer- en ontwikkelmogelijkheden voor studenten worden gecreëerd door het aanbrengen van concrete verbindingen en uitwisselingen tussen opleidingsinstituut en opleidingsscholen. Een dergelijke afstemming en stroomlijning leidt tot een kwalitatieve verbetering van de opleiding en dus tot de opleiding van kwalitatief goede leraren. In dit artikel gaan we in op een werkwijze waarin deze uitgangspunten in de praktijk zijn gebracht.

Effectief leraarsgedrag

Het onderzoek naar de effectiviteit van het pedagogisch en didactisch handelen van leraren kent een rijke geschiedenis waarvan de oorsprong ligt in de jaren 60 van de vorige eeuw. Aanvankelijk werd nog gedacht dat de verschillen in leerlingprestaties volledig verklaard konden worden door verschillen in intelligentie en achtergrond van de leerlingen (Coleman, 1966). Inmiddels weten we dat ook scholen, en meer specifiek leraren, mede bepalend zijn voor het leren en presteren van de leerlingen (voor een overzicht zie: Van den Hurk, Houtveen, Van de Grift, Terpstra, & Hotho-Toppers, 2018). In het onderzoeksprogramma naar de effectiviteit van het pedagogisch didactisch handelen van leraren zijn in de loop van de jaren enkele

belangrijke ontwikkelingen te bespeuren. Aanvankelijk werd vooral gekeken naar factoren als leerklimaat, klassenmanagement en de kwaliteit van instructie. Later verschoof de aandacht naar aspecten die te maken hebben met de interactie tussen leraar en leerlingen en tussen leerlingen onderling. Ook in de toegepaste onderzoeksdesigns valt een ontwikkeling te bespeuren. De eerste onderzoeken waren veelal single case studies waarin bijvoorbeeld werd onderzocht waarom leerlingen op scholen met een vergelijkbare leerlingpopulatie nu goed, of juist heel slecht presteerden. Allengs werden grotere aantallen scholen betrokken waardoor de onderzoeken grootschaliger werden opgezet. Naast correlatieve onderzoek werd ook steeds meer gebruik gemaakt van experimentele en quasi-experimentele onderzoeksdesigns. Nog later deden multi-niveau regressietechnieken hun intrede waardoor rekening gehouden kon worden met de gelaagde organisatiestructuur van het onderwijs. Na ruim een halve eeuw onderzoek is er ondertussen veel meer bekend over de invloed die leraren kunnen uitoefenen op de leerprestaties van hun leerlingen. Zo weten we inmiddels dat, afhankelijk van het vakgebied en het schooltype, tussen de 10 en 25 procent van de variantie in leerlingresultaten verklaard kan worden door variabelen op het niveau van de leraar (Bosker & Witziers, 1996; Wijnstra, Ouwens, & Béguin, 2003). Dit wordt ook wel de beroepsruimte van de leraar genoemd. Hoewel er grote verschillen zijn in de wijze waarop leraren deze beroepsruimte invullen, is wel bekend welk leraarsgedrag er toe doet als het gaat om het optimaliseren van het prestatieniveau van de leerlingen. Deze 'state of the art' van effectief leraarsgedrag is af te leiden uit talloze (meta)reviews en samenvattingen van de uitgevoerde onderzoeken (zie bijvoorbeeld: Hattie, 2012; Ko, Sammons, & Bakkum, 2013) .

In de loop van de jaren zijn meerdere observatie-instrumenten ontwikkeld waarmee dit leraarsgedrag in beeld kan worden gebracht. Een daarvan is het ICALT (International Comparative Analysis of Learning and Teaching) observatie-instrument (Van de Grift, 2007; Van de Grift, et al., 2011). Deze observatieschaal bestaat uit 32 indicatoren van effectief leraarsgedrag die in principe in elke les waarneembaar zijn. Deze 32 indicatoren zijn verdeeld over 6 categorieën, te weten:

- het realiseren van een veilig en stimulerend onderwijsleerklimaat (VSL),
- het efficiënt organiseren van de les (ELO),

- het bieden van een duidelijke- en gestructureerde instructie (DGI),
- het geven van een intensieve en activerende les (IAL),
- het afstemmen van het onderwijs op verschillen (AFS)
- het aanleren van leerstrategieën (STR).

De observaties van leraarsgedrag leiden voor elk van deze onderscheiden categorieën tot een schaa score die varieert van 0 tot 3. Een score tussen 0 en 1 betekent dat deze categorie van effectief leraarsgedrag nog onvoldoende is ontwikkeld. Een score tussen 1 en 2 kan worden gezien als een voldoende resultaat maar is tegelijkertijd een aanduiding dat er op dit aspect van effectief leraarsgedrag nog zeker verbetering mogelijk is. Een score tussen 2 en 3 geeft aan dat dit aspect van effectief leraarsgedrag in principe goed ontwikkeld is.

Het gebruik van observaties en datagestuurde feedback

In het voorgaande is duidelijk geworden welk leraarsgedrag er toe doet om de prestaties van leerlingen te optimaliseren. Daarnaast hebben we de mogelijkheid om het concrete pedagogisch- en didactisch handelen van de leraar in beeld te brengen met behulp van een observatie-instrument. Een belangrijk uitgangspunt bij het optimaliseren van het leraarsgedrag is het aanbrengen van een koppeling tussen dat wat we in theorie weten over effectief leraarsgedrag en het feitelijke gedrag van die leraar in de eigen praktijksituatie. Het aanbrengen van expliciete koppelingen biedt leraren de mogelijkheid om nieuw geleerd gedrag toe te passen in de relatief vertrouwde situatie van de eigen onderwijspraktijk (Timperley, 2008). Vanuit deze overwegingen is door het Lectoraat Geletterdheid (HU) een aanpak voor de opleiding en professionalisering van leraren ontwikkeld die zich kenmerkt door een combinatie van observaties en data-gestuurde feedback. In deze aanpak wordt de beschikbare domeinspecifieke en vakdidactische kennis aan de orde gesteld op de opleiding. De studenten van de opleidingsinstituten worden in hun professionele praktijk geobserveerd met gestandaardiseerde observatie instrumenten. De feedback die studenten ontvangen op hun pedagogisch- en didactisch handelen is gebaseerd op een lesobservatie en is gericht op relevante aspecten van effectief leraarsgedrag en

op de zone van de naaste ontwikkeling van de studenten. De studenten gaan actief aan de slag met de verkregen informatie.

Dit wordt mogelijk doordat zij zicht krijgen op hun eigen prestaties en doordat zij de mogelijkheid hebben om die eigen prestaties af te zetten tegen een normgroep. De studenten formuleren concrete verbeterpunten en brengen deze in de praktijk in de volgende lessen die ze verzorgen in hun eigen professionele praktijk. Na verloop van tijd volgt een tweede observatie waardoor de studenten in staat worden gesteld om te reflecteren op de ontwikkeling die zij hebben doorgemaakt.

Twee voorbeelden

De in het voorgaande geschetste werkwijze waarin gebruik wordt gemaakt van observaties en van data-gestuurde feedback op het pedagogisch- en didactisch handelen van de leraar wordt toegepast in verschillende situaties in de opleiding en professionalisering van leraren. In dit artikel beschrijven we twee voorbeelden. Het eerste voorbeeld betreft de toepassing van de geschetste werkwijze in één van de modules van de opleiding Master Educational Needs (MEN) van het Seminarium voor Orthopedagogiek (HU). In het tweede voorbeeld beschrijven we de werkwijze zoals deze wordt toegepast in de bacheloropleiding leraar primair onderwijs bij de HU pabo.

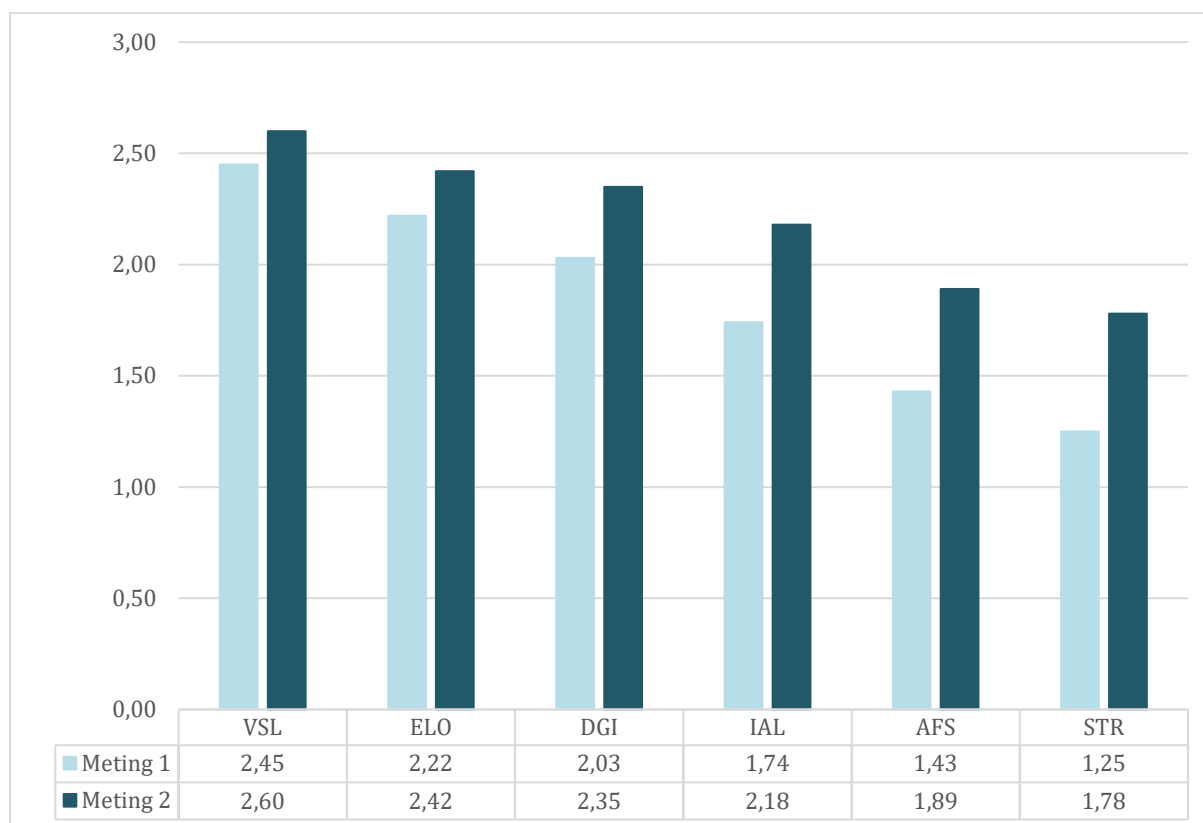
Het bevorderen van leraarsvaardigheden in een masteropleiding

In één van de basismodulen van de opleiding Master Educational Needs (HU) werken de studenten aan de optimalisering van hun eigen pedagogisch en didactisch handelen. Ter voorbereiding op de eerste bijeenkomst van deze module volgen de studenten een observatie training gericht op het observeren met het ICALT-observatie instrument. Tijdens deze training wordt achtergrondinformatie verstrekt over het instrument en worden de studenten in de gelegenheid gesteld om te oefenen met observeren aan de hand van beeldfragmenten van twee verschillende lessen. De observatie trainingen zijn gericht op het bereiken van een voldoende mate van overeenstemming tussen de verschillende observatoren. Anderzijds bieden de observatie trainingen de studenten ook de gelegenheid om de resultaten van hun observaties te vergelijken met de resultaten van een groep getrainde observatoren.

Vervolgens zorgen de studenten er voor dat zij tijdens de eerste bijeenkomst van de module beschikken over een opname van een door hen verzorgde instructieles.

Tijdens de eerste bijeenkomst worden de videobeelden van elke les door twee collega-studenten geobserveerd met behulp van het ICALT observatie instrument. Beide studenten overleggen over de door hen toegekende scores op het observatie-instrument met als doel het bereiken van overeenstemming over de geobserveerde les. De definitieve scores worden ingevoerd in een digitale interface waardoor de observatieresultaten onmiddellijk ter beschikking komen van de geobserveerde student en van de uitvoerend docent van de module. In de volgende bijeenkomsten van de module brengen de studenten hun ervaringen in verband met de theoretische en empirische kennisbasis op het gebied van effectief leraarsgedrag. De studenten bespreken hun bevindingen in leerteams en formuleren persoonlijke leervragen. In de uitwerking van deze leervragen, in het resterende deel van de module, formuleren de studenten concrete verbeterpunten voor hun pedagogisch- en didactisch handelen in de komende lessen. In de periode die daarop volgt kunnen de studenten die verbeterpunten uittesten en toepassen in de dagelijkse onderwijspraktijk van hun eigen groep. Kort voor de laatste bijeenkomst van de module wordt opnieuw een opname gemaakt van een eigen instructieles. Tijdens de laatste bijeenkomst worden deze beelden op dezelfde manier verwerkt als de beelden van de eerste les. In het afrondende verslag van de module beschrijven de studenten de uitgevoerde observaties en reflecteren zij op de ontwikkeling van hun instructievaardigheden.

De resultaten van een onderzoek bij een deel van de studenten uit de opleiding MEN in het cursusjaar 2014-2015 worden gepresenteerd in figuur 1 (Van den Hurk, Houtveen, & Van de Grift, 2016). Het betreft een groep van 110 studenten met een gemiddelde werkervaring van 19 jaar. Alle studenten waren op dat moment werkzaam op een school voor primair onderwijs, ruim de helft (67%) in een van de groepen 4 tot en met 8, een kwart van de studenten in de kleutergroepen en het overige deel (18%) in groep 3.

Figuur 1: Resultaten van ICALT-observaties op voormeting (lichtblauw) en nameting (donkerblauw) van studenten uit de opleiding MEN (2014-2015) werkzaam in het primair onderwijs (n=110).

NB.: De scores op het ICALT observatie instrument hebben een bereik van 0 tot 3. Een score tussen 0 en 1 is onvoldoende, tussen 1 en 2 is voldoende en tussen 2 en 3 is goed.

Uit de figuur blijkt dat er bij de eerste meting gemiddeld op geen enkele van de onderscheiden categorieën van effectief leraarsgedrag een onvoldoende wordt gescoord. De studenten scoren op de eerste drie schalen van het observatie instrument gemiddeld goed en op de laatste drie schalen gemiddeld voldoende. De hoogste gemiddelde score wordt bereikt op de eerste categorie van effectief leraarsgedrag. Daarna nemen de gemiddeld scores geleidelijk af, zodat de laagste gemiddelde score wordt bereikt op de laatste schaal van het observatie instrument. Er is sprake van een aanzienlijke spreiding van individuele scores waaruit kan worden afgeleid dat de studenten in hoge mate verschillen in de mate waarin zij het betreffende aspect van effectief leraarsgedrag beheersen. Die onderlinge verschillen zijn het grootst bij de laatste drie observatiecategorieën. Bij de observaties aan het eind van de moduleperiode (meting 2) behalen de studenten gemiddeld een score 'goed' op de eerste vijf schalen van het observatie instrument.

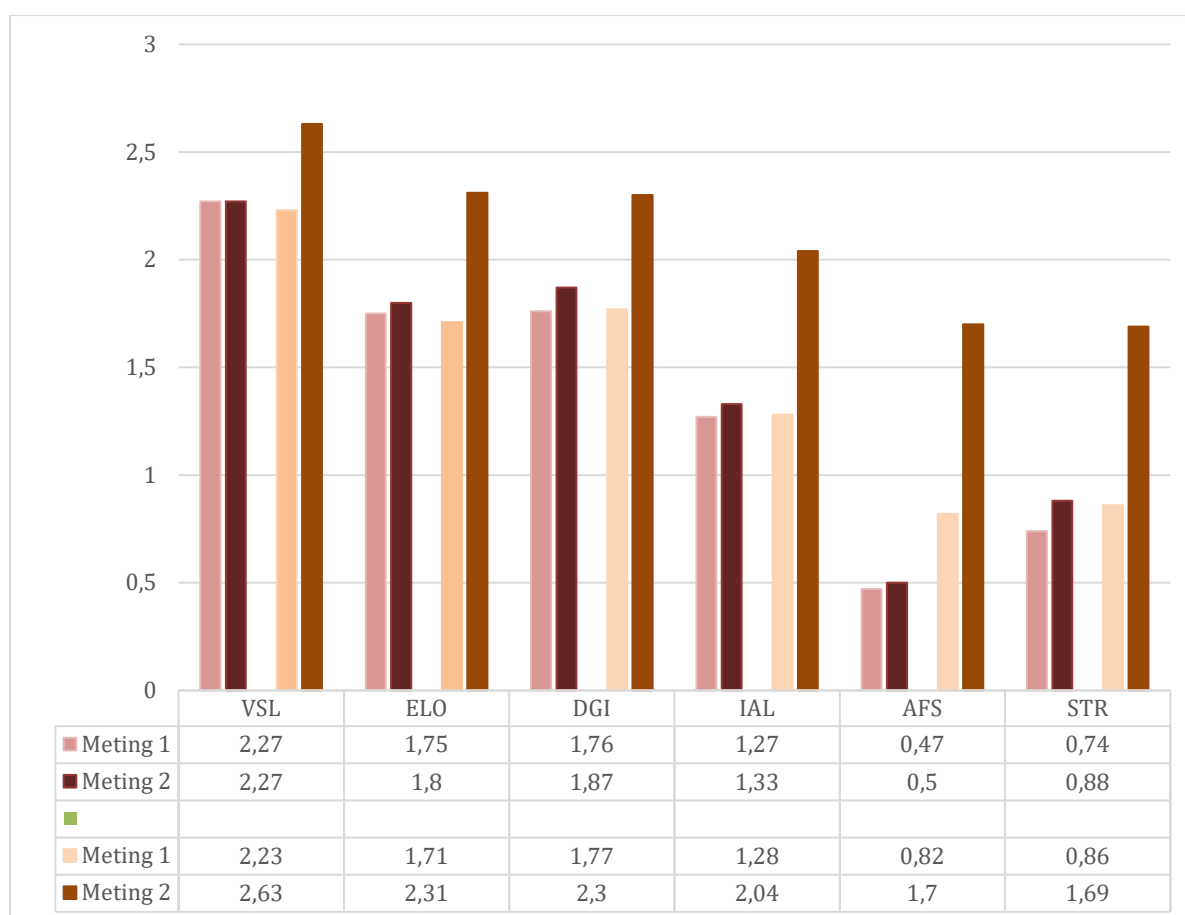
Voor de laatste categorie van effectief leraarsgedrag wordt gemiddeld genomen een voldoende gescoord. Evenals bij de observaties aan het begin van de module zien we een geleidelijke afname van de gemiddelde scores bij elke volgende categorie van effectief leraarsgedrag. Ook bij de observaties van deze tweede meting zijn de grootste onderlinge verschillen in scores te zien bij de laatste twee observatiecategorieën. Het meest belangrijk is de constatering dat de studenten er in slagen om hun pedagogisch en didactisch handelen in de loop van de module significant te verbeteren op alle onderscheiden categorieën van effectief leraarsgedrag. Opmerkelijk is dat deze gedragsveranderingen worden bewerkstelligd in een relatief korte tijdsperiode van gemiddeld zes weken. Ook in andere cursusjaren blijken de studenten een vooruitgang van vergelijkbare proporties te vertonen. Deze vooruitgang blijkt bovendien niet afhankelijk van het aantal beroepservaringsjaren.

Het leren lesgeven in de bacheloropleiding leraar primair onderwijs

Op alle opleidingen tot leraar primair onderwijs wordt samengewerkt tussen een opleidingsinstituut (de pabo) en scholen voor primair onderwijs (de opleidingsscholen). Op de pabo krijgen studenten de benodigde kennis aangeboden die in de praktijk wordt gebracht in de lessen die de studenten verzorgen op de opleidingsscholen. In de voorbereiding van die lessen maken de studenten gebruik van een zogenaamd lesvoorbereidingsformulier. Het gebruik van een dergelijk formulier is verplicht op alle opleidingsinstellingen. Ook op de HU pabo werd tot voor kort in alle leerjaren gebruik gemaakt van een standaard lesvoorbereidingsformulier. Dit lesvoorbereidingsformulier was sterk verouderd. Omdat de studenten in alle leerjaren gebruik maakten van hetzelfde formulier kon op geen enkele manier worden aangesloten bij de fase van professionele ontwikkeling van de student. In die zin bood het gebruikte formulier de studenten te weinig ondersteuning bij het aanleren van belangrijke leraarsvaardigheden. Een bijkomend probleem was een gebrek aan afstemming tussen de school en de opleiding over de wijze waarop de studenten werden begeleid in hun professionele ontwikkeling.

Om aan deze bezwaren tegemoet te komen is op de HU pabo een coaching systematiek ontwikkeld waarin gebruik wordt gemaakt van fasengebonden lesvoorbereidingsformulieren. Er zijn vijf verschillende lesvoorbereidingsformulieren die zijn gebaseerd op kenmerken van effectief leraarsgedrag. In deze vijf formulieren is sprake van een toename in complexiteit van door de student te oefenen leraarsvaardigheden. Elke student oefent dus die leraarsvaardigheden waar hij of zij op dat moment aan toe is. Hierdoor wordt het voor de begeleiders ook mogelijk om hun feedback toe te spitsen op de zone van de naaste ontwikkeling van de student. Ook zijn de begeleiding op de opleiding en op de stageschool op elkaar afgestemd. Op de pabo krijgen de studenten uitleg over de achtergronden van effectief leraarsgedrag en over de wijze waarop deze achtergrondkennis is verwerkt in de fasen gebonden voorbereidingsformulieren. Vervolgens worden alle studenten door de praktijkopleider geobserveerd met behulp van het ICALT observatieformulier. Naar aanleiding van deze observatie krijgen de studenten een passend lesvoorbereidingsformulier toegewezen. In de uitvoering van de lessen oefenen de studenten met die leraarsvaardigheden die centraal staan op het toegewezen voorbereidingsformulier. Omdat de lessen worden geobserveerd met hetzelfde gestandaardiseerde observatie instrument ontvangen de studenten gerichte feedback passend bij de zone van hun naaste ontwikkeling. Zodra de studenten voldoende vorderen volgt een overstap naar een volgend lesvoorbereidingsformulier.

Onderzocht is of het gebruik van fasengebonden lesformulieren die aansluiten op de zone van de naaste ontwikkeling van de studenten en de toepassing van de hierboven beschreven gerichte wijze van begeleiding, leiden tot het effectiever opleiden van aanstaande leraren (Tas, Houtveen, Van de Grift & Willemsen, 2018). In dit onderzoek, opgezet volgens een quasi-experimenteel design, wordt de experimentele groep gevormd door 135 studenten van de HU pabo. De controlegroep wordt gevormd door 63 studenten van andere Nederlandse pabo's. De resultaten van de observaties die in het cursusjaar 2015-2016 zijn uitgevoerd met het ICALT observatie instrument, zijn opgenomen in figuur 2.

Figuur 2: Resultaten van ICAALT observaties van 63 studenten uit de controlegroep (oranje), en van 135 studenten uit de experimentele groep (groen). Voor beide groepen studenten zijn de resultaten van de voormeting licht- en de resultaten van de nameting donker gekleurd.

NB.: De scores op het ICAALT observatie instrument hebben een bereik van 0 tot 3. Een score tussen 0 en 1 is onvoldoende, tussen 1 en 2 is voldoende en tussen 2 en 3 is goed.

In figuur 2 worden voor elk van de zes categorieën van effectief leraarsgedrag de resultaten gepresenteerd van de eerste observatie (donkere balken) en de laatste observatie (lichte balken) van zowel de controlegroep (elke eerste en tweede balk) als de experimentele groep (elke derde en vierde balk). Kijken we naar de eerste observaties dan valt op dat de gemiddelde resultaten van beide groepen vrijwel gelijk zijn op vijf van de zes categorieën van effectief leraarsgedrag. De enige afwijking zien we op de schaal afstemmen van instructie op verschillen tussen de leerlingen. Hoewel de studenten uit de experimentele groep hier gemiddeld beter presteren dan de studenten uit de controlegroep, vallen beide scores in de dezelfde scorecategorie.

Dit betekent dat beide groepen studenten bij de eerste meting niet fundamenteel van elkaar verschillen. Het effect van het werken met de hierboven beschreven begeleidingssystematiek en de fasengebonden lesvoorbereidingsformulieren is af te leiden uit de vergelijking van de resultaten op de eerste en laatste observaties die zijn uitgevoerd in de experimentele groep. Bij deze vergelijking valt op dat het leraarsgedrag in alle onderscheiden categorieën gemiddeld genomen significant is verbeterd. De gemiddelde score van de studenten in deze groep is in alle categorieën minimaal 'voldoende' en wordt in de eerste vier categorieën van effectief leraarsgedrag zelfs als 'goed' beoordeeld. Bij een vergelijking van de resultaten op de eerste en de laatste observaties van de studenten uit de controlegroep valt op dat er geen significante verschillen zijn tussen beide metingen. Hieruit kan worden geconcludeerd dat deze manier van werken leidt tot een significante verbetering op de onderscheiden categorieën van effectief leraarsgedrag.

De kerncomponenten van deze werkwijze

In het voorgaande zijn twee voorbeelden beschreven waarin wordt gewerkt met een systematiek van observaties en data-gestuurde feedback in de opleiding en nascholing van leraren. De toegepaste werkwijze omvat enkele kerncomponenten die we hier nog eens op een rijtje zetten:

- ***In het model is de verbinding tussen kennis over (vak)didactisch handelen en uitvoering in de praktijk in een protocol vastgelegd.***

De studenten in de bacheloropleiding maken bij de voorbereiding van hun lessen gebruik van een lesvoorbereidingsformulier. In de opleiding wordt gebruik gemaakt van vijf verschillende formulieren die zijn opgebouwd van eenvoudig naar complex. Deze opbouw is gebaseerd op de empirische evidentie met betrekking tot effectief leraarsgedrag. Er zijn duidelijke criteria geformuleerd voor de overstap naar het lesvoorbereidingsformulier van een volgende fase. De studenten van de masteropleiding gaan aan de slag met hun eigen pedagogisch- en didactisch handelen dat is vastgelegd op een beelddrager. Ze brengen hun eigen onderwijspraktijk in feite letterlijk mee naar de opleiding.

Het analyseren van de resultaten van deze observaties en de werkvormen die moeten leiden tot een optimalisering van het pedagogisch- en didactisch handelen van de studenten zijn vastgelegd in de beschrijving van de module.

- ***De lessen worden geobserveerd met gestandaardiseerde instrumenten, van aantoonbaar voldoende psychometrische kwaliteit.***

In beide opleidingen wordt gebruik gemaakt van het ICALT observatie instrument. De ontwikkeling van dit instrument is uitgebreid verantwoord en gedocumenteerd. Uit de beschikbare evidentie blijkt dat sprake is van een degelijk observatie instrument met uitstekende psychometrische kenmerken.

- ***Er worden in de loop van de onderwijseenheid tenminste twee lessen geobserveerd, zodat de feedback een cyclisch karakter krijgt en er zicht ontstaat op ontwikkeling.***

In het kader van de toewijzing van een passend voorbereidingsformulier worden alle studenten op de bacheloropleiding geobserveerd met het ICALT observatieformulier. De feedback die vervolgens wordt verstrekt door de praktijkopleider is gebaseerd op de uitspraken van het betreffende observatieformulier. Dit betekent dat deze feedback na elke uitgevoerde les is gericht op de relevante aspecten van effectief leraarsgedrag. In de masteropleiding wordt het pedagogisch- en didactisch handelen van de deelnemende studenten voor aanvang en aan het eind van de module geobserveerd, waardoor ook hier sprake is van een cyclisch proces.

- ***Er is sprake van actieve verwerking van de resultaten op het observatie instrument, door op de opleiding verbinding te leggen met de aangeboden kennis.***

De feedback die pabo studenten krijgen op de lessen die zij verzorgen op de opleidingsschool wordt meegenomen in de voorbereiding van de volgende lessen. Het curriculum van de opleiding biedt de opleidingsdocenten voldoende mogelijkheden om specifieke vragen en ondersteuningsbehoeften van de studenten te koppelen aan de kennis over effectief leraarsgedrag. De docenten van de masteropleiding gaan expliciet in op de kennis die verzameld is in empirisch onderzoek op het gebied van effectief leraarsgedrag.

- ***Er is sprake van actieve verwerking van de resultaten door discussie tussen studenten onderling en met de docent.***

Met de pabo studenten wordt de theoretische achtergrond van effectief leraarsgedrag besproken in vijf lessen. Alle studenten schrijven een ontwikkelplan over de wijze waarop zij de overgang naar een volgend lesvoorbereidingsformulier denken te kunnen realiseren. De studenten krijgen feedback op hun stagedossier met ingevulde lesvoorbereidingsformulieren. In de masteropleiding worden individuele leervragen van studenten tijdens de modulebijeenkomsten uitgewerkt in leerteams. Bij dit leerteamoverleg hebben de opleidingsdocenten een coachende en ondersteunende rol. De studenten formuleren concrete verbeterpunten voor hun pedagogisch en didactisch handelen in de komende lessen die zij op hun eigen school gaan geven.

- ***De studenten dragen verantwoordelijkheid voor hun ontwikkeling o.a. door het vastleggen van de verbeterpunten in hun instructiegedrag waar zij aan willen gaan werken.***

Bij het voorbereiden van volgende lessen maken pabostudenten gebruik van de feedback die ze op voorgaande lessen hebben ontvangen. In de masteropleiding worden geformuleerde leervragen uitgewerkt door de studenten. In beide opleidingen reflecteren de studenten op de ontwikkeling die ze in de loop van de moduleperiode hebben doorgemaakt.

- ***De docenten geven richting aan de ontwikkeling van de studenten door hun voortgang te monitoren en doordat de werkwijze onderdeel uitmaakt van de toetsing.***

Zowel in de bachelor- als in de masteropleiding is het curriculum gebaseerd op de best voorhanden kennis op het gebied van effectief leraarsgedrag. In de bacheloropleiding zorgt de toename van complexiteit in de voorbereidingsformulieren er voor dat de studenten successievelijk worden geconfronteerd met alle relevante categorieën van effectief leraarsgedrag. De ontwikkeling van de studenten wordt vastgelegd in de opeenvolgende observaties die, mits sprake is van voldoende vorderingen, er voor zorgen dat kan worden overgegaan naar een volgend lesvoorbereidingsformulier.

Doordat de studenten van de masteropleiding tijdens de module bijeenkomsten in leerteams werken aan de concrete invulling van hun leervragen is hun ontwikkeling ook te volgen en eventueel te beïnvloeden tijdens de module. In de masteropleiding reflecteren de studenten aan het eind van de module op de ontwikkeling die zij hebben doorgemaakt. Deze reflectieverslagen vormen een integraal onderdeel van de toetsing van de module.

Samenvatting en Conclusie

In dit artikel hebben we betoogd dat het werken met een systematiek van observaties en data-gestuurde feedback leidt tot significante verbetering van het pedagogisch- en didactisch handelen van leraren. Deze modelmatige aanpak is geïllustreerd met twee voorbeelden, een uit de bacheloropleiding tot leraar primair onderwijs en een ander voorbeeld uit de masteropleiding educational needs.

Uit de uitgevoerde onderzoeken blijkt dat studenten hun pedagogische- en didactische vaardigheden weten te verbeteren met behulp van het geschetste cyclische model van observaties en data-gestuurde feedback. Deze gedragsveranderingen worden bereikt in een relatief korte periode van slechts enkele weken. In beide opleidingen vormt de beschreven methodiek dan ook een vast onderdeel van het curriculum. Voor de opleidingen is het interessant om na te gaan of deze systematiek kan worden uitgebreid naar andere vak- en vormingsgebieden.

Literatuur

- Bosker, R. J., & Witziers, B. (1996). The magnitude of school effects, or: Does it really matter which school a student attends. In *Annual meeting of the American Educational Research Association*. New York.
- Coleman, J. S. (1966). *Equality of educational opportunity*. Washington DC.
- Hattie, J. (2012). *Visible learning for teachers: Maximizing impact on learning*. London: Routledge.
- Ko, J., Sammons, P., & Bakkum, L. (2013). Effective teaching : a review of research and evidence. *CfBT Education Trust*.
- Tas, T. F., Houtveen, A. A. M., & Van de Grift, W. J. C. M., & Willemsen, M. (2018). *Learning to teach. Effects of classroom observations, assignment of appropriate lesson preparation templates and stage focused feedback. Artikel in voorbereiding*.
- Timperley, H. (2008). Teacher professional learning and development. *The International Academy of Education*, 1(18), 1–30. <https://doi.org/10.1002/hrm>
- Van De Grift, W. (2007). Quality of teaching in four European countries: A review of the literature and application of an assessment instrument. *Educational Research*, 49(2), 127–152. <https://doi.org/10.1080/00131880701369651>
- Van de Grift, W., Van der Wal, M., & Torenbeek, M. (2011). Ontwikkeling in De Pedagogisch Didactische Vaardigheid Van Leraren in Het Basisonderwijs. *Pedagogische Studiën*, 88(6), 416–432.
- Van den Hurk, H. T. G., Houtveen, A. A. M., Van de Grift, W. J. C. M., Terpstra, O., & Hotho-Toppers, S. (2018). *Effecten van data-feedback. Het verbeteren van de instructievaardigheden van leraren in de opleiding Master Educational Needs van het Seminarium voor Orthopedagogiek. Manuscript in voorbereiding*.
- Van den Hurk, H. T. G., Houtveen, A. A. M., & Van de Grift, W. J. C. M. (2016). Fostering effective teaching behavior through the use of data-feedback. *Teaching and Teacher Education*, 60, 444–451. <https://doi.org/10.1016/j.tate.2016.07.003>
- Wijnstra, J., Ouwens, M., & Béguin, A. (2003). *De toegevoegde waarde van de basisschool*. Arnhem: Citogroep.

Over de auteurs

Henk van den Hurk
Lectoraat Geletterdheid,
Hogeschool Utrecht
henk.vandenhurk@hu.nl

Henk van den Hurk is werkzaam als onderzoeker bij het Lectoraat Geletterdheid van Hogeschool Utrecht. In zijn onderzoeksprojecten wordt gebruik gemaakt van observatie gegevens over het pedagogisch- en didactisch handelen van leerkrachten, afkomstig uit hun eigen professionele praktijk. Deze projecten leveren zowel een bijdrage aan de professionalisering van de betrokken leerkrachten als aan de kwaliteit van het curriculum van de opleidingen.

Thoni Houtveen
Lector 'Geletterdheid',
Hogeschool Utrecht

Sinds 1 januari 2007 is **Thoni Houtveen** als lector 'Geletterdheid' verbonden aan de Hogeschool Utrecht. In dit lectoraat houdt zij zich bezig met het vertalen van wetenschappelijke kennis over lezen, effectief leerkrachtgedrag en schoolontwikkeling naar de praktijk. Dit resulteert in uitgewerkte schoolverbeteringsprogramma's, die samen met opleiders worden geïmplementeerd in het regulier en speciaal basisonderwijs. Recente voorbeelden van dergelijke schoolverbeteringsprogramma's zijn het LIST-project (Lezen Is Top), dat gericht is op vernieuwing van het aanvankelijk en voortgezet lezen in het basisonderwijs en het DENK!-project, gericht op vernieuwing van begrijpend lezen. De tweede hoofdactiviteit van het lectoraat betreft het leveren van een bijdrage aan het evidence-based maken van het curriculum van de lerarenopleidingen van de Faculteit Educatie van de Hogeschool Utrecht. Tevens speelt het lectoraat een aanzienlijke rol bij het optimaliseren van de kwaliteit van het instructiegedrag waarmee de studenten de opleidingen verlaten. Dit gebeurt door het systematisch observeren van en geven van feedback op het lesgedrag.

drs. Tamar Tas
Hogeschool docent
onderwijskunde.
Hogeschool Utrecht
Tamar.Tas@hu.nl

Tamar Tas is Hogeschool docent Onderwijskunde en Pedagogiek aan de HU pabo in Utrecht en als promovenda verbonden aan het Lectoraat Geletterdheid. Haar promotieonderzoek betreft de effectiviteit van een coaching aanpak waarin PABO en opleidingsscholen intensief met elkaar samenwerken bij het begeleiden van het leren lesgeven. Het gebruik van fasengebonden lesvoorbereidings- en feedbackformulieren die aansluiten bij de professionele ontwikkeling van de student, staan daarbij centraal.